

SKÚSENOSTI NIKOLAJA A. BERĎAJEVA S ANTROPOZOFMI

JÁN KOMOROVSKÝ, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie, oddelenie religionistiky, FiF UK, Bratislava

Medzi početnými duchovnými prúdmi, ktoré v posledných desiatich rokoch zaplavili našu spoločnosť, je aj antropozofia, za zakladateľa ktorej sa pokladá Rudolf Steiner (1861 - 1925), pôvodne bádateľ Goetheho prírodovedného diela, stúpenec teozofie, s ktorou sa rozišiel, aby sa venoval rozvíjaniu ideí antropozoficky orientovanej duchovnej vedy.

Ako je známe, R. Steiner vo svojich spisoch hlásal, že v každom človeku viacej duševnej schopnosti, ktoré treba objavovať a rozvíjať cestou od meditácie a cvičenia koncentrácie cez rôzne priliehavé praktiky k poznávaniu. Logické prostriedky sú tu vedľajšie, dôraz sa kladie na intuíciu, tvorivosť a fantáziu. Hoci sa mnohí antropozofia hlásia ku kresťanstvu, veria v reinkarnáciu. Podľa nich dnešný život človeka je výsledkom predošlých existencií.

V Česku a na Slovensku vyšlo niekoľko publikácií venovaných antropozofii. Spomením aspoň knižku Christopa Lindemberga *Rudolf Steiner*, ktorú v roku 1998 vydalo nakladateľstvo a vydavateľstvo Opherus, ďalej zborník napospol nemeckých autorov *Antropozofie a kresťanství*, ktorý s predhovorom O. I. Štampacha, vtedy ešte dominikána, vydalo Karmelitánske nakladateľstvá (Kostelní Vydří 1997), a napokon je to kniha Emila Páleša *Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách* (Sophia, Bratislava 2001).

Antropozofické učenie o intuícii, tvorivosti, o človeku vzbudilo pozornosť ruského náboženského filozofa Nikolaja Alexandroviča Berďajeva (1874 - 1948), u ktorého antropocentrizmus, intuícia a tvorivosť predstavovali podstatné zložky jeho existencialisticko-personalistického filozofického systému. Spiritualistické zameranie jeho myslenia už nevyučovalo antropocentrizmus, ktorý však vždy staval proti kozmocentrizmu. Jeho kritika okultizmu, teozofie a antropozofie súvisela s tým, že všetky tieto prúdy sú poznačené kozmocentrizmom, ktorému sa prikladá náboženský význam a je v protiklade ku kresťanstvu. V duchu filozofie bohočlovečenstva, ktorú Berďajev zdedil po V. Soloviovovi, samotné kresťanstvo chápal ako prehĺbený antropocentrizmus. Človek je vkorený do Boha tak, ako Boh je vkorený do človeka. Náboženský humanizmus, zakorený v ideji bohočlovečenosti, je povolaný vykonať očistu, spiritualizáciu a humanizáciu ľudského prostredia, recipujúceho zjavenie.

V antropozofii, s ktorou sa oboznámil z kníh i od ľudí, Berďajev nenachádzal "človeka", človek sa rozptýlil v kozmických rovinách. Tak ani v teozofii nenachádzal Boha, aj ten bol rozptýlený v kozme. Ale základnou témou jeho filozofie bola téma človeka, jeho slobody a tvorivého životného údela. Oproti tomu však okultizmu je predovšetkým sférou mágie, teda nevyhnutnosti, a nie slobody. Slobodu ducha nepozoroval u ľudí zaoberajúcich sa okultizmom. Neovládali okultnú silu, lež okultná sila ovládala ich. Antropozofia rozkladala celistvosť ľudskej osobnosti, drobila dušu nie menej než

psychoanalýza. Posilnila rozklad osobnosti aj u básnika Andreja Belého, nepomohla mu "usobrať" a koncentrovať osobnosť.

Niektorí antropozofi pôsobili na Berďajeva dojmom posadnutých ľudí, nachádzajúcich sa v maniakálnom stave. Keď vyslovovali slová "doktor [totož Steiner] povedal", menil sa výraz ich očí, tvár sa stávala inou a nebolo možné v rozhovore pokračovať ([1], 172 - 173).

Berďajevovi sa naskytna príležitosť bližšie sa zoznámiť s antropozofiou, keď vďaka jeho známym mu bolo umožnené vypočuť si cyklus prednášok samotného R. Steinera, ktoré predniesol v antropozofickej lóži v Helsingfurse. No tamojšia atmosféra bola Berďajevovi cudzia. Sám Steiner, s ktorým sa zoznánil, zapôsobil naňho zložitým a trápny dojmom. V žiadnom prípade však v ňom nevidel šarlatána. Poznal v ňom človeka, ktorý vedel presviedčať a hypnotizovať nielen iných, ale aj seba samého. Mal viacero tvárí: tvár dobrosrdečného pastora (tak sa aj obliekal) i tvár mága ovládajúceho duše. Steinerove knihy sa Berďajevovi vždy videli nudné, nezábavné. Z pobytu v Helsingfurse si odniesol určité ponaučenie a ešte viac sa utvrdil v kritickom postoji k antropozofii a okultizmu vôbec.

Zvláštnu skúsenosť mal Berďajev s A. R. Minclovou, ktorá istého času hrala veľkú úlohu v peterburgských literárnych kruhoch, zapodievajúcich sa okultizmom. Prvý raz sa s ňou stretol i u básnika Viačeslava Ivanova. Viac si ju všimol, keď pricestovala do Moskvy, aby tu do antropozofických sietí ulovila básnika Andreja Belého a mladých ľudí zoskupených okolo neho. Berďajev v nej videl emisára R. Steinera v Rusku. Bola to nepekná, tučná žena s vypuklými očami, ktorá mala v sebe niečo z Blavatskej. No ovládala veľké umenie, ako sa dostať k dušiam, vedela ako sa s kým rozprávať. Berďajev ju vnímal ako naskrze negatívnu, ba démonickú bytosť. V spojitosti s ňou mal zvláštne videnie. Raz, v čase, keď Minclová pricestovala do Moskvy, ležal v posteli a v stave polospánku jasne videl izbu. V kúte naproti nemu bola ikona a pred ňou horelo večné svietielko. Veľmi sústredene sa zahľad na tento kút a zrazu pod ikonou zbadal črtajúcu sa tvár Minclovej, výraz jej tváre bol strašný, akoby bola v moci temnej sily. Sústredene sa na ňu díval a úsilím ducha donútil vidinu zmiznúť, strašná tvár sa rozplynula. Jedna jeho známa ju videla v podobe draka. Minclová vycítila Berďajevov nevráživý postoj k nej a nasledujúceho roku v lete cestou na Krym ho navštívila na dedine v Charkovskej gubernii. Mal s ňou zaujímavé rozhovory, ale, prirodzene, nepodarilo sa jej získať ho na svoju stranu. Veľmi zvláštne bolo jej zmiznutie. Niekoľko dní po jej návrate z Krymu do Moskvy sa so svojou priateľkou vybrala na Kuznecký most. Tu sa rozlúčili a každá išla iným smerom. Minclová sa stratila bez stopy. Jej tajomné zmiznutie vyvolalo najrôznejšie dohady ([1], 171 - 172).

Svoj kritický postoj k antropozofii Berďajev vyjadril v obsiahlej stati *Teozofia a antropozofia* v Rusku, uverejnenej v periodiku *Russkaja mysl'* z roku 1916, ktorá medzi antropozofi vyvolala búrku nevhôle. Vo svojom článku Berďajev medziiným napísal:

"Veda prežíva vážnu krízu, na jednej strane sa šíri a rozbíja umelé hranice, na druhej strane zaberá skromnejšie miesto, než aké jej právom prislúcha. Človek sa stáva nábožensky smelší a svoju smelosť prejavuje predovšetkým tým, že sa opäť odvažuje byť kresťanom, obracia sa k svojim odvekým duchovným bohatstvám. Ľudský duch sa

obracia ku kresťanským témam, a nemôže ho už uspokojiť anonymné zjavenie Orientu. Sama teozofia prechádza procesom zmien. Blavatská sa ku kresťanstvu stavala negatívne. Moderní teozofia sa usilujú zmierniť tento postoj a čoraz väčšími zavádzajú do teozofie kresťanské témy a nálady... Na tejto báze nastalo oddelenie antropozofie od teozofie a vynoril sa steinerovský prúd. Spor antropozofie s teozofiou, steinerovského prúdu s prúdom Anny Besantovej, nie je taký náhodný a malicherný, ako sa môže zdať na prvý pohľad. Tento rozkol je hlboko symptomatický a charakteristický pre duchovný život našej doby a treba sa bližšie prizrieť tomuto pohybu teozofie smerom ku kresťanstvu a objavu ľudského ja. Vo vnútri samej teozofie prebieha christologizácia a antropologizácia... Ale či možno u Steinera a steinerovcov nájsť človeka?

R. Steiner prezentuje svoju teozofiu ako západnú a kresťanskú a na rozdiel od orientálnej teozofie stavia ju pod znak Kristovho impulzu. V posledných rokoch Steiner zvlášť trvá na svojráznosti svojej cesty... No väčšinu Steinerových populárnych teozofických kníh ťažko možno odlíšiť od teozofických kníh A. Besantovej a východných predkresťanských teozofov. V Steinerových knihách možno nájsť len málo jeho vlastného, v nich je vyložené zvyčajné tradičné teozofické učenie. Stále to isté učenie o evolúcii kozmu s ešte výraznejšou pečatou naturalizmu, to isté učenie o Karme a sťahovaní duší, tá istá nemilostivá cesta nevykúpenej duše, dobývajúcej každý krok ťažkou prácou zdokonaľovania. Jedna zo Steinerových kníh *Cesta k zasväteniu* je napísaná tak, akoby Kristov impulz vo svete vôbec nepôobil. V nej sa predkladá zvyčajná prax východnej jogy... Iba v posledných rokoch, keď sa Steiner z teozofa stal antropozofom, začínajú uňho zaznievať iné tóny... Je pravda, že pre Steinera celý náš slnečný systém a celý jeho vývin je pod znakom človeka... Tento človek sa však utápa v nekonečnom procese minulosti a budúcnosti, predsa len je v skladajúcej a rozkladajúcej moci času, nemá oporný bod vo večnosti, v Bohu... Človek je prostriedkom svetovej evolúcie, priesečníkom kozmických síl a prúdov. A pre antropozofické vedomie osobnosť človeka sa napája na absolútne bytie len pomocou svetovej evolúcie, pomocou reťazca karmických prevtelení. Sama kozmická evolúcia sa mení v dôsledku účinku Kristovho impulzu, začína sa nová kozmická epocha, v ktorej všetko prebieha ináč než pred Kristom. Ale sám Kristus je iba kozmickým agentom, iba momentom vývinu kozmu. Steiner vidí Krista iba premietnutého v kozme a nevidí ho v Bohu, v Božskej Trojici. Jeho Kristus je naturalistický, zjavuje sa v chémii. Kresťanstvo v antropozofii je zjavením kozmickým, a nie božským. Antropozofické učenie o imanentnom pôsobení Kristovho impulzu v človeku obsahuje nepochybnú a hlbokú pravdu, ale nezachádza k poslednému a konečnému, božskému prvému prameňu, a zostáva uprostred tvárneho svetového procesu. Postoj ku Kristovi v antropozofii nie je náboženský ani mystický, lež výlučne okultický. Ale číry okultizmus nie je schopný vidieť jednotný Kristov obraz, podľa okultizmu sa drobí vo svete." Okultizmus nie je schopný vidieť ani jednotný obraz človeka. Lebo aj obraz Krista, aj obraz človeka prebýva v Bohu, a nemá svoj základ vo svete." ([2], 12 - 14)

Berdajev prichádza k záveru, že keďže okultická životná orientácia sa neopiera o náboženstvo a stavia sa do pózy výlučnosti, popiera tvorivú originalitu a hodnotu osobnosti, nemôže pochopiť ani genialitu a veľkosť človeka. Keď všetko regulujú a usmerňujú skryté kozmické sily, potom niet ani slobodnej tvorby. Proti antropozofii

Berd'ajev stavia náboženské myslenie a tvorbu v slobode, tvorivú gnózu, zjavenie Sofie, Božej múdrosti v človeku.

LITERATÚRA

- [1] BERĎAJEV, N.: *Samopoznanie. Opyt filozofskej avtobiografii*. Moskva 1991.
[2] BERĎAJEV, N.: *Teosofija i antroposofija v Rossii*. Moskva 1991.

Prof. PhDr. Ján Komorovský, CSc.
Katedra etnológie a kultúrnej
antropológie, Oddelenie religionistiky, FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava
SR